

Museums (Memory + Creativity) = Social Change

Arja van Veldhuizen

Zoals altijd bij de ICOM general conferences komt in een week véél voorbij... Ik pik er enkele thema's uit, die meerdere malen terugkwamen.

Rol van musea in de samenleving

Bij thuiskomst las ik de column van Siebe Weide in Museumberichten van augustus over museumrijzen: 'Zijn musea niet te goedkoop?', vraagt hij zich af. Na een week ICOM-conferentie leek dit een betoog van een andere planeet. Ik dacht direct aan de keynote van Jorge Melguizo uit Colombia, die het schandelijk vond dat musea entreegeld heffen: je laat belastingbetalers toch niet dubbel betalen?

Ik realiseerde me hoe anders de context nu is in Europa. Met terugwerkende kracht vond ik het bijzonder om meer dan een week te vertoeven in een omgeving waarin de sociale rol van musea vanzelfsprekend is. Musea in Latijns Amerika worden afgerekend op hun maatschappelijke relevantie. Een museum zonder programma's voor de neighbourhood of voor kwetsbare doelgroepen heeft wat uit te leggen...

Ook realiseerde ik me in Rio hoezeer mijn eigen denken wordt beïnvloed door de economische situatie hier: als ik het belang van mijn werk moet motiveren, ga ik onbewust uit van het kader van de crisis. Daarin is social inclusion 'luxe', maatschappelijke projecten iets van tien-twintig jaar geleden en definiëren wij maatschappelijke relevantie in termen van bezoekerscijfers, percentages eigen inkomsten en cultureel ondernemerschap. Heel apart om te merken hoe waardeloos de museumbeleidstaal uit Nederland is in Brazilië. Misschien ook een reden waarom de 'conscious heritage' aanpak die ICOM NL in Rio presenteerde moeilijk aansloot? Die start immers vanuit de behoefte om geld te verdienen, met verkoop in museumwinkels.

Cidade das Artes, de conferentielocatie, ca 15 km uit Rio centrum. Futuristisch en nu al vergane glorie?

Meerdere sprekers gingen dieper in op de vermeende neutraliteit van musea. Neutraliteit bestaat niet, was de gedeelde opinie. Anderen gingen een stap verder: een museum *moet* zich politiek opstellen, staat niet los van de samenleving. Door je zogenaamd neutraal op te stellen, kies je ook een kant. Of zoals Gabriela Aidar (Pinocateca, Sao Paulo) het verwoordde tijdens haar CECA-workshop: 'Every exhibition is a narrative, and every narrative is a statement'. Ze voegde daaraan toe dat het kan lijken of een tentoonstelling geen 'narrative' heeft, maar ook dat is een positiekeuze.

Interessant was de discussie tijdens de Memorial Lectures, naar aanleiding van een vraag van Annemarie de Wildt van het Amsterdam Museum: moet het museum met één stem spreken? Je kunt bewust meerdere standpunten presenteren en mensen zo juist aan het denken zetten. David Flemming van de Liverpool museums reageerde hier fel op: te vaak worden 'different voices' volgens hem door musea ingezet als excuus om geen standpunt in te hoeven nemen.

De complete mens

Mijn Braziliaanse CECA-collega's legden me uit dat één van de grote verschillen met de westerse museumtraditie schuilt in onze eenzijdige focus op het hoofd, de ratio. Voor hen beleef je musea met al je zintuigen, met je hele lijf. Ulpiano Bezerra de Meneses startte zijn keynote hiermee: als musea relevant willen zijn, moeten ze aansluiten bij de 'human condition' van het lichamelijke. En dan niet 'we have a body', maar: 'we are a body'. Als musea het materiële sec presenteren, zonder de 'sensorial' kant van het leven mee te nemen, verliezen ze betekenis voor hun publiek. Hij pleitte voor een hechte koppeling van kennis/mind en het lichaam, voor 'embodied knowledge'.

Viv Golding paste dit vervolgens letterlijk toe in haar keynote binnen het CECA-programma door ouderwetse snoepjes uit te delen tijdens haar verhaal en te peilen welke herinneringen er bij je opkomen bij het eten van die snoepjes. Volgens haar geldt: memory = embodied knowledge(s). Nog letterlijker kwam de band lichaam-museumbeleving naar voren in de presentatie van Tanya Lindkvist uit Denemarken die yoga gebruikt in haar museumlessen om de zintuiglijke beleving van de kunstwerken te vergroten.

In dit denken over de complete mens is het lichamelijke, zintuiglijke onlosmakelijk verbonden met de spirituele kant. Emoties en ratio horen bij elkaar.

De rol van emoties kwam terug in de bijdrage van Ernst van Keulen (Scheepvaartmuseum). Hij was uitgenodigd om in de joined session van AVICOM en CECA te spreken over de inzet van nieuwe media in musea. Een bezoeker verandert zijn 'mind set' pas echt als hij zich werkelijk aangesproken voelt door wat hij ziet en ervaart. Multimedia kunnen deze emotionele betrokkenheid mede bewerkstelligen, maar daar moet je als museum wel bewust mee omgaan. Hij sloot af met een oproep voor 'managed emotions' en stelde voor om 'emotions' als parameter toe te voegen in de formule die de titel van deze conferentie vormt.

Opening conferentie (oefening in geduld...) en dichter Mário Chagas

Uit het conferentiethema: Memory

- Jorge Melguizo: Musea zijn medeverantwoordelijk voor wat bezoeker meeneemt uit museum. Maar welke 'memories' nemen ze mee? Zouden musea meer over na moeten denken.
- Wandile Kasibe uit Zuid-Afrika: Je wilt je niet alles herinneren. Maar wat je vergeten bent of probeert te vergeten, is wel ooit gekend. Je bent niet vrij van je herinneringen. Musea moeten aandacht hebben voor dat wat we bezig zijn te vergeten. Want wat nu liefst vergeten wordt, kan uiterst relevant zijn in de toekomst.
- Mário Chagas (Braziliaanse dichter, die titel conferentie heeft bedacht): zonder memory geen creativiteit. De spanning tussen herinneringen en heden vraagt om overbrugging en lokt zo creativiteit uit. NB. Dit komt letterlijk terug in de theorievorming in het kader van 'Cultuur in de Spiegel', die op dit moment veel aandacht krijgt in Nederland (zie www.cultuurindespiegel.nl/).
- Met Luc Eekhout en Ernst van Keulen bezocht ik Museu da Maré. Daar kregen we een prachtig staaltje te zien van hoe het in de praktijk werkt met musea en 'memories'. Samen met twee Zweedse collega's kregen we uitleg over de herinrichting van dit favela-museum, dat zeer nauw samenwerkt met de wijk en met vele partners in binnen- en buitenland. Halverwege kwam de chauffeur van de Zweden kijken waar ze bleven, maar zijn aandacht werd onmiddellijk getrokken door de objecten die op tafel lagen. Een waterval aan verhalen kwam boven bij het zien van die dingen, die hem zichtbaar raakten. Zijn ogen straalden!

Uit het conferentiethema: Creativiteit

De rode draad in de vele bijdragen die dieper ingingen op creativiteit is dat musea voldoende *ruimte* moeten gunnen aan bezoekers om zelf in- en aan te vullen.

- Ayumu Ota: Hoe erg is het als jonge kinderen 'foute' dingen bedenken bij het spelen met voorwerpen om op traditionele wijze een Japanse theeceremonie op te dienen? Op elke leeftijd is die wijze van invullen anders. De educator kan die ruimte voor interpretatie dus op verschillende manieren inbouwen.
- Best heftige discussie n.a.v. werken met reliëfmodellen van schilderijen voor blinde bezoekers in een kunstmuseum. Sommige aanwezigen vragen zich verontrust af of de blinden dan wel de 'juiste' interpretatie geven aan de werken. Toont volgens mij een manier van denken over leren, die uitgaat van informatieoverdracht (consumerende lerende). Niet van het bij ons gangbare constructivisme, waarbij elke vorm van leren een actief proces van de lerende is, en dus een creatief proces! Of je niets of alles uitlegt, een bezoeker interpreteert altijd op geheel eigen wijze.
- Colette Dufresne Tassé heeft onderzocht wat mensen ervaren tijdens museumbezoek. Hun creatieve processen gaan niet alleen over wat ze feitelijk zien, zij associëren alle kanten op. Naar aanleiding van objecten herinneren ze dingen, voegen iets toe uit eigen verbeelding, komen op nieuwe ideeën etc. Kan ook om hele triviale zaken gaan. Colette heeft uitgevonden dat mensen juist deze creatieve processen/procesjes als bevredigend ervaren. En bij meer dan 95% van de bezoekers vindt een dergelijke verrijking plaats. Ze heeft ook ontdekt dat een aangereikt kader (bv tekst bij groep objecten) bezoekers enorm helpt om vanuit hun eigen verbeelding aan te haken op wat ze zien en zo hun creatieve processen op gang te brengen.
- Ricardo Rubiales ging in zijn workshop uitgebreid in op de huidige kennissamenleving en de manier waarop jongere generaties omgaan met kennis. Educatie wordt nog vaak verward met informatieoverdracht, maar wordt toenemende mate het aanleren van thinking abilities. Museumeducatie kan op allerlei manieren uitdagen tot 'critical thinking'. Hij gaf vele voorbeelden van hoe de fysieke omgeving in het museum letterlijk creativiteit (en dus leren) kan stimuleren. Enkele uitspraken:
 - in 'museumtaal' schrijf je met voorwerpen en ruimtes – die taal moet je beheersen als educator
 - museum is geen plaats om door te lopen, maar om te *zijn*. Hoeveel ruimte plannen tentoonstellingsmakers voor de bezoekers zelf?
- Mijn eigen bijdrage ging over de wijze waarop erfgoed kan bijdragen aan de ontwikkeling van creatief vermogen. Binnen het terrein van cultuureducatie wordt in Nederland creativiteit vaak gekoppeld aan kunsteducatie en aan scheppend vermogen in letterlijke zin. Erfgoededucatie lijkt snel nogal feitelijk. Maar wanneer je creativiteit breder opvat en ook het vermogen tot verbeelden, inbeelden of 'omdenken' meeneemt, kan erfgoed op vele manieren bijdragen aan creatief vermogen.

Links mijn presentatie. Rechts Magaly Cabral aan het woord, zij was verantwoordelijk voor het goed georganiseerde CECA-programma. Naast haar Emma Nardi, CECA president.

Uit het conferentiethema: Social Change

Gedurende de week passeerde een hele reeks social inclusion projecten de revue, waarmee musea een bijdrage proberen te leveren aan sociale verandering. Op allerlei manieren wordt de toegankelijkheid (accessibility) voor speciale doelgroepen vergroot, zoals:

- Ouderen (diverse projecten)
- Kinderen in een ziekenhuis (museum komt naar u toe, m.b.v. digitale media)
- Inheemse bevolkingsgroep in Brazilië, in een community project
- Jongeren, in een project van V&A uit Londen dat lijkt op de 'Blikopeners'-aanpak van het Stedelijk Museum
- Mensen met een fysieke beperking. In deze categorie vond ik de memorial lecture van Richard Sandell heel inspirerend. Niet alleen vanwege zijn onderzoeksresultaat dat musea wel degelijk het denken van mensen beïnvloeden, maar ook door zijn visie op de plaats van gehandicapten ('de grootste minderheid') in museale presentaties. Alleen de fysieke drempel slechten vindt hij niet genoeg, een museum wordt pas echt relevant voor gehandicapten als het museum ook een beetje over hen gaat.
Rodica Silvia Pop uit Roemenië presenteerde een ingenieuze samenwerking van een hogeschool voor blinden en slechtzienden, een kunstopleiding en haar museum. Jaarlijks organiseert het museum een inmiddels populair evenement waarbij de visueel beperkte studenten geblinddoekte bezoekers op sleeptouw nemen door het museum. Ze gebruiken daarbij 3D modellen die door de kunststudenten zijn gemaakt. De bezoekers zijn verrast over de intensiteit van hun 'blinde' kunstbeleving; volgens hen voegt dit absoluut iets toe aan hun gewone museumervaring.
- Gender: voorbeeld over representatie van vrouwen in het Zweeds historisch museum. Door het herschrijven van teksten en beperkte aanpassingen in de presentatie van dezelfde objecten, is de narrative van de Viking tentoonstelling geheel veranderd. Nu is ook de rol van de vrouwen in beeld.

De makke bij veel social inclusion projecten is dat ze stoppen als de projectgelden op zijn. Maar dat geldt niet voor de Pinacoteca in Sao Paulo. Daar voeren ze al meer dan tien jaar beleid op social inclusion. Zij onderscheiden drie typen 'accessibility': fysieke, cognitieve en affectieve toegankelijkheid. Vaak wordt alleen aan de eerste vorm gedacht, maar alleen over de drempel komen is niet genoeg om het museum te ervaren als een toegankelijk omgeving. Hoe zorg je dat het mensen inhoudelijk niet boven de pet gaat? En hoe zorg je dat iemand zich op zijn gemak voelt?

Het social inclusion-programma van de Pinacoteca bestrijkt vier terreinen:

1. Senioren: is nieuwste doelgroep, zijn ze nog aan het uitwerken.
2. Socio-cultural: langdurige partnerschappen met diverse sociale organisaties, die het mogelijk maken om te werken met daklozen, ambachtslieden, krakers/krotbewoners, drugs- en alcoholverslaafden en kinderen in achterstandswijken. Een actieve benadering en training van sleutelpersonen, zoals maatschappelijk werkers, maakt deel uit van deze strategie.
3. Gehandicapten. Ze werken met o.a. blinde en dove medewerkers. Nadruk ligt de laatste tijd op het zoeken naar methoden om fysiek beperkten meer autonomie te bieden bij hun bezoek. Nu zijn ze vaak afhankelijk van persoonlijke begeleiding maar, ook zij gaan graag zelf op pad.
4. Staff training programme: veel medewerkers die direct in contact staan met bezoekers hebben waardering voor museumbezoek niet van huis uit meegekregen. Zij ervaren zelf die cognitieve en affectieve afstand en voelen zich vaak ondergeschikt aan hun hoger opgeleide collega's. Daarom hebben de afdelingen educatie en HRM samen een training ontwikkeld, waarin deze vloer-medewerkers nagaan wat hun rollen en taken zijn in het museum. Ze verdiepen zich in hun bezoekers, bedenken wat deze nodig hebben en hoe zij dit kunnen bieden. In de training bezoeken ze in groepjes ook andere musea om te zien hoe bezoekers daar ontvangen worden. En passant doen ze zelf museumervaring op. Er is ook een basiscursus praktische museumwoorden in Engels en in gebarentaal (bv. waar het toilet is).
Voor wie meer wil biedt het museum laagdrempelige workshops kunstzinnige vorming. De ervaring is dat medewerkers die deze cursus hebben gevolgd, meer 'hebben' met wat er in het museum getoond wordt. Voor hen is de affectieve toegankelijkheid vergroot.

Arja, 16 10 13

arjavanveldhuizen@gmail.com